

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Інститут історії, етнології та права

Кафедра всесвітньої історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ФРАНЦУЗЬКИХ
ПРОСВІТНИКІВ**

студентки 4 курсу АП групи
Галузь знань 0203 Гуманітарні науки
Спеціальності 6.020302 Історія
Дзюбінської Вікторії Юріївни

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Неприцький Олександр Анатолійович

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Витоки і основні засади епохи Просвітництва.....	8
Розділ 2. Суспільні погляди французьких просвітників.....	18
2.1. Погляди на Людину і суспільство.....	18
2.2. Ідея приватної власності і соціальної нерівності.....	26
2.3. Поняття свободи і волі.....	38
2.4. Суспільна рівність і справедливить.....	51
Розділ 3. Політичні погляди французьких просвітників.....	57
3.1. Погляди на Державу. Походження держави.....	57
3.2. Погляди на форму державного правління.....	63
3.3. Ідеї поділу влади.....	71
3.4. Погляди на право.....	76
Висновки.....	85
Список використаних джерел та літератури.....	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Просвітництво - широкий ідейний рух, направлений на розумовий і моральний розвиток особистості, гуманізацію всіх сторін суспільного життя. Він був невід'ємною складовою частиною тієї боротьби, яку молода тоді буржуазія і народні маси вели проти феодального ладу та його ідеології.

Специфіку змісту Просвітництва найбільше характеризують два моменти. По-перше, його соціальний і моральний ідеал. По-друге, план здійснення цього ідеалу. Головна ставка робилася на енергійне поширення раціонального знання, подолання темряви і неучтва мас, на впровадження в суспільне життя цінностей, що базуються на повазі людської гідності. Винятково важлива роль відводилася процесу політичного, морального, естетичного виховання індивіда, прищеплення йому потреб у добрі, правді, красі, якостей справжньої людини і громадянина.

Реалії сьогодення вимагають гуманістичного праворозуміння, що плекає повагу до людини-особистості, допомагає їй утверджуватись у тривожному світі і брати на себе відповідальність за все людство і всю планету, ставлять його на перший план, на зміну легістському праворозумінню, яке негуманне і несумісне з демократичними цінностями. Гуманістичне, або юридичне (від *justitia* – справедливість) праворозуміння передбачає розуміння права і суспільства як явища об'єктивного, самостійного, що має власну сутність, власну природу, пронизане власним принципом – принципом формальної рівності. Базовою категорією розуміння соціальних і політичних ідей є категорія природного права.

Політична атмосфера Європи XVIII сторіччя може бути охарактеризована як витончена, бурхлива та філософська — саме такою її робив захоплюючий дух Просвітництва. Загалом XVIII сторіччя прийнято іменувати «філософським сторіччям», «століттям Просвітництва», коли розум людства почав пробуджуватись попри те, що суспільство не готове було надати йому повну свободу. В епоху Просвітництва розум вже сам хоче створювати

закони людської діяльності, виступати диктатором по відношенню до природи. Століття Просвітництва визначають як час між двома революціями — англійською і французькою (1688-1789). Людський розум став розглядатися як основне «мірило» існуючих порядків, як принцип критики того, що існує, якщо воно не відповідає міркам, еталонам розумності. Все повинно бути винесено на суд розуму: релігія, моральність, наука, суспільство, сама людина.

В період Просвітництва був завершений розвиток ряду попередніх соціально-правових концепцій, їм були надані класичні форми, до яких належать доктрина прав людини і громадянина, теорія суспільного договору, концепція всесилля розумного закону, доктрина розділу влади, теорія представницької і безпосередньої демократії і ряд інших. Особливість співвідношення змісту політико-правових доктрин того часу і їх програмних положень полягала в тому, що теоретичні проблеми розглядалися найчастіше у зв'язку з близькою перспективою їх безпосереднього застосування на практиці.

Актуальність вибраної теми визначається тим, що в сучасній Україні активно йде побудова правової держави, цивільного суспільства, застосовується принцип розподілу влади. Як відомо, всі ці ідеї коріннями живляться з епохи Просвітництва. Тому корисно мати про них уявлення з першоджерел, тобто необхідно знати основоположні тези цих доктрин задля розуміння наслідків та попередження можливих ускладнень перебігу сучасних політико-правових процесів.

Найповніше ці ідеї викладено у працях Вольтера, Ж.-Ж. Руссо та Ш.-Л. Монтеск'є, в яких наголошується на природній рівності людей, їх стремління до добра та постійних інтелектуальних стремліннях суспільства. В епоху Просвітництва з'явилася нова вагома сила в суспільстві — громадська думка. Вона стала суттєво впливати на державну політику, що обмежувало свавілля монарха, і виявилася могутньою зброєю в руках тих, хто вмів нею керувати.

Теоретичні досягнення політично-правової думки, не дивлячись на їх конкретно-історичну обумовленість і, отже, неминучу історичну обмеженість,

продовжують робити вплив на концепції наступних епох, модифікуються і набувають нових знань в нових умовах.

Прогресистські ідеї цієї епохи надзвичайно актуальні для сьогодення і повинні бути взяті на озброєння як науковцями, так і правотворцями.

Хронологічні рамки дипломної роботи збігаються з розвитком французького Просвітництва, а саме XVIII ст.

Мета та завдання дослідження. Метою дипломної роботи є всебічне вивчення комплексу наукових проблем, пов'язаних з розвитком суспільно-політичних ідей французьких просвітників – складовою частиною тодішнього загального французького історичного процесу.

Для реалізації цієї мети ставилися *наступні завдання*:

- висвітлити передумови та витоки епохи Просвітництва;
- розкрити основні засади Просвітництва;
- охарактеризувати соціальні погляди французьких просвітників;
- проаналізувати політичні ідеї французьких просвітників;

Об'єктом дослідження стала епоха Просвітництва, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення – невід'ємна частина загальнофранцузького історичного процесу середини XVIII ст.

Предметом дослідження виступають суспільно-політичні ідеї французьких просвітників.

Історіографія теми. У цілому в сучасній історіографії немає системного аналізу даної проблеми, вона мало вивчена і науково розроблена. Увага приділяється лише деяким аспектам соціально-політичних ідей епохи Просвітництва. Серед спеціальних праць важливими є: Баскин «М. П. Монтеск'є» [15], в якій детально автор аналізує не лише соціально-політичні ідеї, а й філософські та естетичні погляди просвітника. Не менш важливою є праця Длугач Т. Б. «Три портрета епохи Просвещения: Монтеск'є. Вольтер. Руссо» [29], в якій ґрунтовно аналізуються політико-правові погляди просвітників у чіткій хронологічній послідовності. Варто звернути увагу також

на працю Дворцова А.Т. «Руссо Жан Жак» [26], яка подає цінну інформацію про соціально-політичні погляди просвітника, але разом з тим в цій праці відсутня чітка систематизація викладеного матеріалу. Цікавою є праця Артамонова С. Д. «Вольтер и его век» [13], в якій висвітлюється діяльність Вольтера-філософа, історика, поета, драматурга. В ній широко представлений документальний матеріал, а саме: листування Вольтера, висловлювання про нього сучасників, розглядаються культурні зв'язки Франції і Росії. Важливі відомості про Вольтера подає нам праця Кузнецов В. Н. «Франсуа Мари Вольтер» [35], яка висвітлює основні моменти життя і творчості мислителя, автор дає аналіз філософських поглядів мислителя, показуючи, чому для сучасників він був загальновизнаним «королем філософів», зупиняється на сміливій вольтеровій критиці феодально-абсолютистського свавілля і клерикально-релігійного обскурантизму. Значний інтерес викликають роботи: Ададуров В. «Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття)» [10]; Арзаканян М. Ц., Ревякин А. В., Уваров П. Ю. «История Франции» [12]; Момджян Х.Н. «Французское Просвещение XVIII века» [41]; Пинский А.Б. «Ренесанс. Барокко. Просвещение» [48]. Ці праці подають загальний аналіз епохи Просвітництва, містять інформацію про передумови, витоки і основні засади Просвітництва. Не менш цінну інформацію подають статті: Голованов В. «Идеология как феномен французского Просвещения и ее философские истоки» [23], Зарва В. «Просвітництво: тлумачення, витоки, сутність» [30], Ніколенко О. «Просвітництво як доба в історії світової культури» [43].

Проте попри фундаментальність цих досліджень, соціально-політичні погляди і досі залишаються мало розкритим феноменом, який потребує детальнішого заглиблення у тему. У вітчизняній та зарубіжній історіографії дуже мало присутньо робіт, що показують взаємозв'язок соціально-політичних ідей Просвітництва.

Джерельна база. Джерельну базу дослідження склали праці таких відомих французьких просвітників, як Вольтер Ф. М. «Избранные сочинения»

[1] , «Поэмы. Философские Повести. Памфлеты» [2], «Эстетика. Статьи. Письма. Предисловия и рассуждения» [3], Гельвецій К. А. «Про людину, її розумові здібності та її виховання» [4], Гольбах П. «Естественная политика, или Беседы об истинных принципах управления» [5], «Система природы, или О законах мира физического и мира духовного» [6], Монтескье Ш. «О духе законов» [7] , Руссо Ж.-Ж . «Об общественном договоре: трактаты» [8], «Избранное» [9].

Структура дослідження визначена метою і завданнями дослідження.

Робота складається з вступу, трьох розділів основної частини, висновків та бібліографії. Обсяг роботи – 95 с., з них основного тексту –82 с. Список використаних джерел і літератури становить 56 найменувань.

Список використаних джерел і літератури:

Джерела:

1. Вольтер Ф. М. Избранные сочинения : пер.с фр. / Ф. М. Вольтер ; вступ. ст. С. Л. Кудинов – М. : Рипол классик, 1997. – 848 с.
2. Вольтер. Поэмы. Философские Повести. Памфлеты / Вольтер. – К. : Изд-во политической лит-ры Украины, 1989. – 496 с.
3. Вольтер. Эстетика. Статьи. Письма. Предисловия и рассуждения/ Вольтер – М.Изд-во:«Искусство», 1974– 390с.
4. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання./ К.А. Гельвецій/ Перекл. з французької Валер'яна Підмогильного.– К., Основи, 1994.–416 с.
5. Гольбах П . Естественная политика, или Беседы об истинных принципах управления./ П. Гольбах.–Избранные произведения в2-х томах.– Т. 2.– М., 1963.
6. Гольбах П. Система природы, или О законах мира физического и мира духовного./ П.Гольбах.–Избранные произведения в 2-х томах.–Т. 1. – М., 1963.
7. Монтескье Ш. О духе законов // Ш. Монтескье. Избранные произведения / Ш. Монтескье. – М. : Прогресс, 1955. – С. 156–668.
8. Руссо Ж.-Ж . Об общественном договоре: трактаты / Ж.-Ж. Руссо. – М.: Канон-пресс поле, 1998. – 415 с.
9. Руссо Жан-Жак. Избранное / Жан-Жак Руссо; [Перевод с фр. М. Розанова, Д. Горбова; Коммент. И. Верцман, Д. Горбова]. — М. : Изд. центр «Терра», 1996. – 656 с.

Література:

- 10.Ададуrow В.Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття) /В. Ададуrow . – Львів : Вид-тво Українського Католицького Університету св. Климента, 2002 . – 412 с.
- 11.Аннэрс Э. История европейского права / Э. Аннэрс. – М.: Наука, 1994. – 246 с.

12. Арзаканян М. Ц., Ревякин А. В., Уваров П. Ю. История Франции. / М.Ц. Арзаканян.— Учебник для вузов. — М.: Дрофа, 2005. — 474 с
13. Артамонов С. Д. Вольтер и его век / С. Д. Артамонов. — М.: Просвещение, 1980. — 223 с.
14. Асмус В. Ф. Жан-Жак Руссо : к 250-летию со дня рождения / В. Ф. Асмус. — М.: Знание, 1962. — 48 с.
15. Баскин М. П. Монтескье / М. П. Баскин. — Изд. 2-е, стереот. — М.: Мысль, 1975. — 165 с.
16. Батаева Е. В. Визуальные концепты французского просвещения/ Е.В. Батаева// Гуманітарний часопис. — № 2. — 2012. — С.50-55.
17. Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень/ Є.Ф.Безродний: Навчальний посібник. — К.: ВД «Професіонал», 2006. — 432 с.
18. Бельцер А.А., Занин С.В. Проблема "социальной морали" во французском просвещении на рубеже 50-х — 60-х гг. XVIIIв./ А.А. Бельцер, С.В.Занин //Известия Самарского научного центра Российской академии наук. — Т. 10. — №4. — 2008. — С.1191-1199.
19. Бернадинер Б. М. Социально-политическая философия Ж.-Ж. Руссо / Б. М. Бернадинер. — Воронеж: Издание Воронежского государственного университета, 1940. — 160 с.
20. Богуславский В.М. Ламетри (мыслители прошлого)/ В.М. Богуславский. — М: «Мысль», 1977. — 160с.
21. Богуславский В.М. Философия в Энциклопедии Дидро и Даламбера/ В.М. Богуславский / Ин-т философии. — М: Наука, 1994. —720 с. (Памятники философской мысли).
22. Верцман І.Є. Жан-Жак Руссо / І.Є.Верцман. — М., 1976. — 286 с.
23. Голованов В. Идеология как феномен французского Просвещения и ее философские истоки: зб. наук. пр. / В.Голованов // Актуальні проблеми духовності. — Кривий Ріг, 2006. — Вип.7. — С.104-111.

- 24.Гуренко М. М. Зародження та становлення ідеї гарантій прав і свобод людини і громадянина у ліберальній теоретико-правовій думці / М. М. Гуренко. – К., 2000. – 167 с.
- 25.Гусєв В.І. Західна філософія нового часу. XVII – XVIII ст. / В.І. Гусєв. – К., 2000. – 367с.
- 26.Дворцов А.Т. Руссо Жан Жак./ А.Т.Дворцов. – М.: Наука, 1980– 112 с.
- 27.Дзюбань О.П. Ідеї вільнодумства у філософії французького просвітництва як одне із джерел постмодернізму/ О.П. Дзюбань// гуманітарний часопис. – 2006. – № 1. –С.33-38.
- 28.Дзябенко О. Ф., Литвиненко Д. А.Жан–Жак Руссо о свободе/ О.Ф. Дзябенко, Д.А. Литвененко //Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – Випуск 3 – 2012 – С.192-196.
- 29.Длугач Т. Б. Три портрета эпохи Просвещения: Монтескье. Вольтер. Руссо (от концепции просвещенного абсолютизма к теориям гражданского общества) / Т. Б. Длугач. – М.: ИФ РАН, 2006. – 256 с.
- 30.Зарва В. Просвітництво: тлумачення, витоки, сутність / В.Зарва // Слово і час. – 2009. –№4. – С.43-52.
- 31.Карнаух Б.Взаємодія моралі та права у світлі проблеми екзистенції природного права / Б. Карнаух // Філософські обрії. – 2008. – № 19. – С. 250-260.
- 32.Козинець О. Жан-Жак Руссо – ідеолог французької Буржуазної революції / О. Козинець // Підприємство господарство і право. – 2012. – №8. – С.145-148.
- 33.Кочарян М.Т. Поль Гольбах (мыслители прошлого)./ М.Т. Кочарян. – М: «Мысль», 1978. – 189с.
- 34.Кравець В. М. Співвідношення природного і позитивного права в сучасному філософсько-правовому дискурсі/ В. М. Кравець // Науковий вісник ДДУВС. – 2008. – №4. – С. 41–49.
- 35.Кузнецов В. Н. Франсуа Мари Вольтер / В. Н. Кузнецов. – М. : Мысль, 1978. – 220 с.

36. Кузнецов Э. В. Наука о праве и государстве / Э. В. Кузнецов, В. П. Сальников. – СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России ; Изд. торг. Дом “Герда”, 1999. – 421 с.
37. Курс философии (краткое изложение). Часть третья. Философия Нового времени и Просвещения. / Под редакцией проф. д.филос.н. Ивановой А.А. – Учебное пособие. – М: ИПЦ МИТХТ, 2009. – 78 с.
38. Лукичева И.А. Социальная философия Просвещения об «искусственности» общественно-исторического существования человека/ И.А.Лукичева // Вестник МГТУ. – Т.3. - № 3. – 2000. – С.395-400.
39. Мир Просвещения. Исторический словарь/ под ред. Винченцо Ферроне и Даниеля Роша/ пер. С итал. Н.Ю.Плавинской. – М., 2003 – 668 с.
40. Мишель А. Идея государства. Критический опыт истории социальных и политических теорий во Франции со времени революции/ А.Мишель.– М.: Издательский дом «Территория будущего», 2008. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). – 536 с.
41. Момджян Х.Н. Французское Просвещение XVIII века / Х.Н.Момджян. – М.: Мысль, 1983. – 477с.
42. Нерсисянц В. Право и Закон. Из истории правовых учений / В. Нерсисянц. – М.: Наука. – 1983. – 366 с.
43. Ніколенко О. Просвітництво як доба в історії світової культури/ О. Ніколенко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. – № 1. – С. 53-56.
44. Новгородцев П. И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания. / П. И. Новгородцев. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2000. – 352 с.
45. Общественно-политическая мысль европейского Просвещения / под ред. Н.М. Мещеряковой. – М.: КД «Университет», 2002. – 383 с.
46. Патей-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права : навч. посіб. /Марія Патей-Братасюк. – К., 2010. – 394 с.

47. Пименова Л.А. Идея свободы во Французской революции XVIII в./ Л.А. Пименова // Новая и новейшая история. – № 1. – 1992.
48. Пинский А.Б. Ренесанс. Барокко. Просвещение/ А.Б. Пинский. – М., 2002. – 832с.
49. Рабінович С. П. Природно-правова рівність як основа цивільних відносин: спроба антропосоціального аналізу / С. П. Рабінович // Проблеми філософії права. Т. 3. – №1-2. – К.: Чернівці: Рута, 2005. – С. 318-326.
50. Сухонос В.В. Вплив політико-правової філософії на сучасну цивілізацію: досвід Франції та США [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/12464/%C2#chapter>.
51. Торубарова Т.В. Экзистенциальное измерение просветительской мысли Ж.-Ж.Руссо/ Т.В. Торубарова // Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. - № 3 (27). – Том 1. – 2013.
52. Хвойницька Х. Особливості трактування природно-правових ідей у творчості просвітників (Вольтер, Ж.-Ж.Руссо, Ш.-Л.Монтеск'є) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26212/1/11-58-62.pdf>
53. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения / Редкол.: И. Т. Фролов и др.; Сост. П. С. Гуревич. – М.: Политиздат, 1991. – С.320-345.
54. Шевцов С.П. Метаморфозі права / С. П. Шевцов. – Одесса: Освіта України, 2013. – 448 с.
55. Шкода В. В. Вступ до правової філософії / В. В. Шкода. – Х.: Фоліо, 1997. – 221 с.
56. Шульгин О. Секрет впливу Ж-Ж.Руссо / О. Шульгин // Хроніка 2000-2001. – №37/38. – С. 740-752.